

bojan kavčič

ANGAŽIRANI DOKUMENTAREC IN KRITIČNA FIKCIJA

Ovni in mamuti

(*Opre Roma, Ovni in mamuti*)

Z angažiranim, socialnokritičnim ali politično provokativnim filmom celovečernega formata slovenska kinematografija do nastopa Filipa Robarja-Dorina ni imela prav veliko izkušenj. Resda je že tudi prej v posameznih filmih mogoče zaslediti bolj ali manj jasno izražene tendence te vrste, denimo v delih Jožeta Babiča in Živojina Pavlovića, v *Grajskih bikih* (1967) Jožeta Pogačnika ali v *Prestopu* (1980) Matije Milčinskega, vendar v celoti vzeto vse do zgodnjih osemdesetih let prejšnjega stoletja ni bilo filma, ki bi se angažirano lotil žgoče aktualne problematike. Prav zato pomenita dokumentarec *Opre Roma* (1983, s podnaslovom *Pamet v roke, ko boš v drugo ustvarjal svet*) in jedka farsa *Ovni in mamuti* (1985), ki se posvečata slovenski ksenofobiji, svojevrstno zarezo, prav zato sta vsaj ob predstavitvi delovala domala ekscenno in povzročila kar manjši kulturni šok, tudi po dvajsetih letih pa jima ni mogoče odrekati aktualnosti.

Še več, v času naraščajoče nestrpnosti do marginalnih, socialno in kulturno deprivilegiranih družbenih skupin, ki se niso sposobne organizirano zoperstaviti arogantnemu paternalizmu večinske oblasti in sovražnemu odnosu neposrednega okolja, deluje Robarjev dokumentarec *Opre Roma* iz "davnega" leta 1983 nemara celo bolj aktualno kot ob nastanku. Prav romska skupnost namreč v naših razmerah zaseda tisti skrajni rob, kjer ne le izginjajo še zadnji sledovi relativnega "blagostanja" sodobne produkcijsko organizirane družbe, marveč se začenjajo pod diskriminacijskimi in segregacijskimi pritiski rušiti tudi njene temeljne norme. In Robarjev dokumentarec govori tako o Romih samih kot o slovenskem odnosu do "Ciganov", pri čemer zajame vse ključne elemente problematike, ki generirajo danes vse bolj odkrito, nevarno in s civilizacijskega vidika samodestruktivno ksenofobijo. Film je še toliko bolj prepričljiv, ker svoje angažiranosti in kritičnosti ne poskuša vsiljevati na direkten, tako rekoč deklarativen način, marveč se raje umakne v navidezno nevtralnost in dopusti, da spregovori "tematika" sama, skozi mozaik prizorov iz romskega življenja, medsosedskih odnosov, konfrontacij, pogovorov, izjav in sposojenih posnetkov pa navsezadnje vendarle uveljavi svoje stališče. Kljub kritični drži ne ponuja lahkega niti zasilne-

ga izhoda, marveč – ravno narobe – pokaže, da ne za Rome kot etnično skupnost ne za Rome kot slovenski problem ni preproste in hitre rešitve. V pretežno igranem filmu *Ovni in mamuti* imamo kajpada opraviti z nekoliko drugačnim konceptom in izvedbo pripovedi, vendar s podobno tematiko, le da namesto Roma kot tarča ksenofobične averzije tokrat nastopa legendarni "Bosanc". Ksenofobija je ustrezno podkrepljena z izdatnim odmerkom nacionalizma, kritična drža avtorja pa eksplicitnejša. Robar navidez neobvezno prepleta sestavine igranega, psevdodokumentarnega in dokumentarnega filma ter elemente drame, komedije, burke, satire, farse, groteske ipd., vendar ta "polifonična" montaža ponazarja sociološko metodo, kot je ugotovil eden od kritikov. Slovenski nacionalizem skuša karikirano opredeliti zlasti z dveh vidikov: kot "folklorni" in kot psihopatološki fenomen. Prvi vidik uteleša zapita mladeniča v narodnih nošah, ki v nedogled kolneta čez "Bosance" (njihov glavni greh naj bi bil, da zapeljujejo poštena slovenska dekleta), naposled pa svojo ljubezen do rodne grude izpričata na kar najbolj konkreten način, ko se z značilnimi gibi vržeta na zemljo. Drugi vidik ponazarja individuum, ki mladim "južnjaškim" fantom grize ušesa, kar je menda povezano s travmatičnim dogodkom iz njegovega otroštva, ko sta dva "Bosanca" posilila njegovo mater. Obe varianti nacionalizma sta inscenirani povsem v slogu igranega filma, korespondirata pa z dvema "bosanskima" linijama pripovedi (kajpada z različnima nosilnima likoma), ki sta uprizorjeni v dokumentaristični maniri. A prepad med tem, kar se prek kvazidokumentarnega materiala ponuja kot element realnosti, in tistim, kar je uprizorjeno kot čista fikcija, se zdi nepremostljiv. Tu film žal obtiči v precepu, saj njegova "realnost" po prepričljivosti zaostaja celo za vsakdanjo izkušnjo, kaj šele za čistokrvnim dokumentarnim realizmom filma *Opre Roma*, slovenski nacionalizem, ki je uprizorjen kot čista fikcija, pa ne premore prave podlage, saj mu manjka ravno realen, tako rekoč fizični akt nacionalizma. Drugače povedano, slovenski nacionalizem v tem filmu tudi ostane zgolj fikcija, ki se izčrpa v simboličnem aktu združitve z "rodno grudo" (materjo/domačijo).